

Tyrväinen, H. (Kääntäjä) & Kniazeva, J., 4 joulukuuta 2017, *Pro Finlandia. Suomen tie itsenäisyyteen 4 / Pro Finlandia. Finlands väg till självständighet 4 : Näkökulma: Venäjä, Puola ja Baltian maat / Synvinkel: Ryssland, Polen, Estland, Lettland och Litauen*. Nuorteva, J., Happonen, P. & Strömberg, J. (toim.). Helsinki: Edita Publishing, s. 376–383 8 Sivumäärä (Pro Finlandia. Suomen tie itsenäisyyteen; nro 4).

JEANNA KNIAZEVA

Veljekset Herman ja Robert Kajanus Pietarin musiikkielämässä

Vuosisadanvaihteen 1900 pietarilaiset lehtitiedot kertovat, että yksi kaupungin luterilaisista kirkoista, Pietarin ruotsalaisen seurakunnan Pyhän Katariinan kirkko Malaja Koniušennaja -kadulla, oli tullut keisarikaupungin uudeksi konserttikeskukseksi Aateliston salin ja Keisarillisen konservatorion salin rinnalle. Siellä soivat näinä vuosina klassikkojen suurten oratoriateosten Pietarin-ensiesitykset ja harvinaiset urkuohjelmat. Pyhän Katariinan kirkossa konsertoivat *St. Petersburger Zeitungin* tietojen mukaan vokaalikokoonpanot Venäjältä – suomalaisten osuus ei näissä tiedoissa erotu – Ruotsista ja Saksasta. Suuri yleisö kävi näissä konserteissa, ja lehdet julkaisivat niistä oikeita arvosteluja.

Melkein kaikissa Pietarin luterilaisissa kirkoissa järjestettiin musiikkiesityksiä, mutta tällä vanhalla perinteellä oli aina kirkkojen ymmärrettävästi asettamat rajat. Ruotsalaisesta kirkosta taas tuli keisarikaupungin todellinen konserttisali. Tätä toimintaa voi osaltaan selittää seurakunnan kirkkoherraksi vuonna 1885 tulleen suomalaisen Herman Kajanuksen (1852–1913) panos.

Ruotsalaisen kirkon tärkeimpiin musiikkitapahtumiin kuului St. Petri -laulu yhdistyksen *Matteus-passio*-esitys maaliskuussa 1892. Se oli vasta toinen Bachin kyseisen suurteoksen esityksistä Pietarissa; ensimmäinen oli maaliskuussa 1882, sekin Ruotsalaisessa kirkossa. *St. Petersburger Zeitung* kirjoitti yleisön kolossaalisesta kiinnostuksesta tätä konserttia kohtaan. St. Petri -laulu yhdistys esitti samassa konserttipaikassa 1890 ja 1894 kahdesti Brahmsin *Ein Deutsches Requiem*. Vuonna 1905 Ruotsalainen kirkko isännöi kokonaisen vuoden ajan ”kreivi A.D. Šeremetevin yleistajuisia konsertteja”. Niiden ohjelmissa soivat L. Petrosin *Le Passioni di Christo*, Saint-Saënsin Sinfonia uruille ja orkesterille ja *Requiem*,

Gounod'n oratorio *Mors et vita*, Mendelssohnin *Christus* sekä uudelleen *Ein Deutsches Requiem*.

Tämä ohjelmisto on merkittävä. Pietarin Ruotsalaisen kirkon 1880- ja 1890-lukujen *Matteus-passio*-esitykset kuuluvat venäläisen Bach-perinteen tärkeimpiin tapahtumiin. Kun Brahmsin Requiemien vuosien 1875 ja 1910 esityksetkin järjestettiin samassa konserttipaikassa, kietoutui teoksen pietarilainen esityshistoria hyvin tiiviisti Ruotsalaiseen kirkkoon. Kaupungin kulttuurielämässä kirkon konserteilla oli suuri merkitys.

Kun tapahtumien järjestäminen yksinomaan kirkossa oli vaikeaa, Ruotsalaisen kirkon johto päätti avata oman konserttisalin kirkon läheisyydessä. Avajaiset pidettiin syksyllä 1905, josta lähtien useiden venäläisten, ruotsalaisten ja saksalaisten muusikkojen ilmoitetaan konsertoineen siellä. *St. Petersburger Zeitungin* mukaan rouva (tai neiti) Kajanus – mahdollisesti kirkkoherran sisar, pianisti ja etevä kuoronjohtaja Selma Kajanus (1860–1935) – johti siellä musiikki-iltoja ruotsalaisen seurakunnan köyhien hyväksi. Järjestettiin myös Ruotsalaisen hyväntekeväisyysyhdistyksen kokouksia; pieni orkesteri esitti tunnettuja pohjoismaisia sävelmiä vieraille, joiden joukossa saattoi olla tärkeitä ruotsalaisia ja suomalaisia virkamiehiä.

Herman Kajanuksen vuosisadanvaihteen aikoihin johtama Ruotsalainen Pyhän Katariinan kirkko ja sen konserttisali muodostivat yhdessä kokonaisuuden, joka yhdisti Pietarin konserttikulttuurin hengellisen ja maallisen toimialan ja piti esillä dialogia usean Pietarille tärkeän kansallisen kulttuurin välillä. Tämä kokonaisuus oli Pietarissa ainutlaatuinen, eikä tämän kirjoittajalla ole tietoa vastaavuuksista muissa metropoleissa.

Robert Kajanuksen (1856–1933), Pyhän Katariinan kirkon kirkkoherran nuoremman veljen ensimmäisen Pietarin kapellimestariesiintymisen ajankohdasta ei ole varmaa tietoa. *Svensk Musiktidning* kertoi (1900) sen olleen Kajanuksen Berliiniin suuntautuneen konserttimatkan jälkeen 1882, ennen kuin hän samana vuonna perusti nykyisen Helsingin kaupunginorkesterin. Mikäli vierailua koskeva tieto on tosi, voidaan ainakin todeta, että 25-vuotiaan Kajanuksen silloiset konsertit jäivät pietarilaiselta lehdistöltä huomaamatta.

Pietarilaisten lehtien sivuilla nimi Robert Kajanus esiintyy ensi kertaa vasta kymmenen vuotta myöhemmin, kun suomalaiskapellimestari johti keväällä 1892 kuusi konserttia

Aquarium-teatterissa sen orkesterin kanssa. Niistä ensimmäisen jälkeen saksankielinen *St. Petersburger Zeitung* totesi kyseessä olleen Kajanuksen ensimmäinen esiintyminen Pietarissa. Pietarin lehdet mainitsivat vielä tämän jälkeenkin usein Kajanuksen johtaneen juuri ensimmäisen konserttinsa kaupungissa. Jos suomalaiskapellimestari jäi 1882 Pietarin suurelta yleisöltä huomaamatta, löysivät arvostelijat hänet siis usean vuoden kuluessa vähitellen. Vastaava epäselvyys on koskenut Kajanuksen viimeistä esiintymistä Pietarissa. Kun hoviorkesteri esitti 16.11.1916 hänen sävellyksiään, johtajina olivat toiset kapellimestarit; Kajanuksen mahdollisesta läsnäolosta ei ole tietoa. Hänen viimeinen tunnettu konserttinsa Pietarissa ajoittui kesään 1913.

Vuosien 1892 ja 1913 välillä Kajanus vieraili 1902 Kiovassa sekä lehtitietojen mukaan talvikausina 1904 ja 1908 Pietarissa Keisarillisen musiikkiseuran konserteissa ja lisäksi Pavlovskissa. Arvosteluista voidaan kuitenkin päätellä, että Kajanuksen Pietarin-vierailuita oli enemmän, koska kirjoittajat painottivat yleisön tunteneen kapellimestarin jo hyvin. Kajanusta koskevia kirjoituksia ilmestyi runsaasti. Kun useat päivä- ja aikakauslehdet kirjoittivat mielellään hänen konserteistaan, hänen nähdään olleen Pietarissa suosittu. Pietarilaisille kuulijoille ja kriitikoille hän näyttäytyi kahdessa ominaisuudessa: ”pohjoisen musiikin” puolestapuhujana ja johtajaklassikkona.

Mitä tulee ensimmäiseen näistä ominaisuuksista, kaikki kriitikot tunnustivat johtaja- ja säveltäjä-Kajanuksen ei vain huomattavan vaan peräti johtavan aseman. Ivan Lipajev kirjoitti: ”Robert Kajanus on johtanut suomalaiset muusikot ja heidän musiikkinsa kansalliselle tielle. Juuri hänestä on lähtöisin todellinen käännekohta suomalaisten muusikkojen kutsumustietoisuudessa. Hänen esikuvansa on synnyttänyt monia jäljittelyjä, mutta myös uuden suomalaisen musiikin koulun.” Sibeliuksen teokset olivat Kajanuksen ”kansallisten” ohjelmien keskeinen osa. Näihin Sibelius-esityksiin kapellimestari jopa lausui itse alkusanat pyrkiessään tuomaan ne pietarilaista yleisöä lähelle.

Huomiota kiinnittää, että Pietarin venäjän- ja saksankieliset lehdet kirjoittivat Kajanuksen ”pohjoisista” konserttiohjelmissa toisistaan poikkeavasti. 1900-luvun alun kansallisesti suuntautunut venäjänkielinen lehdistö halusi orkesterinjohtajan tuovan Pietariin nimenomaan tätä pohjoista musiikkia. Vastaavaa selvää painotusta ei löydetä kosmopoliittisemmasta saksankielisestä *St. Petersburger Zeitungista*. Kajanuksen ”klassiset” konserttiohjelmat tarjosivat arvostelijoille otollisemman tilaisuuden arvioida hänen kapellimestaritaidettaan.

Ero venäjänkielisten lehtien ja *St. Petersburger Zeitungin* välillä on tässäkin selvä. Usein tapahtuikin, että lehtiä lukeva pietarilainen musiikin harrastaja sai eteensä aivan vastakkaisia mielipiteitä yhdestä ja samasta konsertista.

Venäjänkieliset kaipasivat kapellimestari-Kajanukselta enemmän temperamenttia. Tästä äärimmäinen esimerkki on musiikkiarvostelija, Leopold von Auerin kouluttama viulutaiteilija Viktor Walter. Vuonna 1908 hän oli Kajanuksen konsertin jälkeen aidosti närkästynyt ja suorastaan arveli, ettei kapellimestari enää koskaan uskaltaisi saapua Pietariin. *St. Petersburger Zeitungin* näkemys oli aivan toisenlainen kirjoittajan ollessa itse Joseph Wihtol – säveltäjä, teoreetikko, urkuri, Pietarin konservatorion professori ja lehtensä musiikkitoimituksen johtaja. Hän ihaili kapellimestari-Kajanusta ja tämän kykyä hallita orkesteri.

Kuvattu mielipiteiden vastakkaisuus ei ollut välttämättä seurausta pelkästään vuosisadanvaihteen monikulttuuriselle Pietarille ominaisesta arvioiden laajasta kirjosta. Robert Kajanus saapui Venäjän keisarikaupunkiin sen taidekehityksen huippuhetkellä. Siellä kuultiin maailman parhaita kapellimestareita ja voitiin vertailla heitä toisiinsa. Muuan toinen Pietarin ulkomaalainen, sveitsiläinen muusikko ja musiikkitieteilijä Jacques Handschin, kirjoitti paljon myöhemmin: ”Sille, joka ei ole ollut Pietarissa maailmansotaa edeltävänä aikana – oi onnetonta, että joudumme jo sanomaan: ensimmäistä maailmansotaa edeltävänä aikana – on vaikeaa tehdä käsitettäväksi, miten rikas ja merkittävä tämän kaupungin musiikkielämä tuolloin oli...”

Signale für die musikalische Welt -aikakauslehdessä 1912 ilmestyneeseen Handschinin artikkeliin sisältyy Kajanusta koskeva maininta: ”[Georg Schneevoigt] jättää tulevalla kaudella tähänastisen Riian toimipaikkansa ryhtyäkseen Helsingin sinfoniakonserttien johtajaksi. (Kajanus, joka on tähän saakka johtanut näitä konsertteja, on tehnyt itsensä mahdottomaksi hakemalla Pietarista ministeripresidentti Kokovtsovilta avustusta; kuvitella – pyytää nyt venäläiseltä hallitukselta avustusta suomalaiselle instituutiolle!)”

Kajanuksen kääntyminen Kokovtsovin puoleen on tunnettua. Tässä yhteydessä on kiinnostavaa, että myös vanhempi veli, kirkkoherra Herman Kajanus piti aktiivisesti yhteyttä Venäjän hallitukseen, tarkemmin kreivi Sergei Witteen, Venäjän uudistusmieliseen

valtiovarainministeriin ja vuosien 1905–1906 pääministeriin. Yhteydenotto pääministeri Kokovtsoviin saattoi olla Robert Kajanuksen yritys käyttää veljensä pietarilaista asemaa suomalaisen musiikin hyväksi. On toisaalta mahdollista, että tämä asenne, myönteinen yhteistyö venäläisten vallanpitäjien kanssa, oli osa Kajanus-perheen tietoista suhtautumista. Perhe oli patrioottisesti virittynyt ja tiiviisti sidoksissa Venäjän keisarikaupunkiin.

KÄÄNNÖS SAKSASTA: HELENA TYRVÄINEN JA JEANNA KNIAZEVA

KIRJALLISUUTTA / LITTERRATUR

Helena Tyrväinen & A. Petrova, “ ’Mitä sinä noissa ovissa’ – Robert Kajanus Pietarissa “. Filharmonia, Helsingin kaupunginorkesterin asiakaslehti, Kevät, 2003. s. 4-5 .